

Indata, dupa retragerea bisantinilor, Stefanu ocupà castelulu Branisiova, carele se tienea de imperiu. Pentru pierderea acestui locu, atâtu de tare se mania imperatulu, câtu batù cu flagelulu, pre comandantii sei, pentrucà, lu-lasara enemicului: macaru-cà eli, aparara castelulu, pana candu potura selu apere*).

Intr' aceea Almu mori, sî prein aceea, se puse capetu certeloru cu Bisantinii. Stefanu ingrigiatu fiendu, cà n'are sucesoru in tronu, determinà, se adopteze pre Bel'a orbulu, carele se aflà inca in viatia, si-lu casatori cu Elen'a fili'a amicului seu, Urosiu principelui dein Servi'a.

Stefanu, si-continua viati'a imbuibata sî desfrenata cu metresele cumane; adunase impregiurulu curtiei, mai numai Cumani, cari apoi devenira in certe cu fruntasii magiari, dein care certe, urmara incaerature, ce constara viati'a la mai multi Cumani. Catra finitulu vietiei sale, imbraca vestimentulu calugarescu, cà se-si spele prein penitentia, crudimile si desfrenarile sale. Edifica si unu monasteriu pentru monachii: „Premonstratensi,“ in care apoi se si ingropà, dupa ce mori in 1131.

§. 39. Bel'a II. Orbulu 1131—1141.

Acest'a fù unu regente debilu sî neaptu de a gubernà; pentru aceea in loculu lui, portà franele gubernului, mulierea sa Elen'a, o muliere, de unu caracteru tare. Acest'a se, nevoi mai alesu a debilità auctoritatea deregatoriloru inalti, cari dela regele precedente, si-storsera mai multe privilegia; totu de o data in secretu determinà, se pedepsesca pre toti acelia, cari svatuiru regelui Colomanu, cà se orbesca pre Almu sî pre Bel'a. Mai erà vatemata sî cu aceea, cà unii magnati unguuresci, maniosi pre dens'a, invitasera pre Borisu, cà se ocupe elu tronulu Ungariei, si Boleslau regele Poloniei (socrulu lui Borisu), sî tramese osti, cà se-lu introduca in Ungari'a.

*) Vedi: A. Tr. Laureanu ist. rom. pag. 214.

Elen'a vedîndu acest'a, tienù adunare, seau dieta cu capii tierei, sî numai de câtu, demandà, cá doui corifei de-
 între enemicii sei, se se ucidîa anume: Comitele Lambertu
 sî filiu-so Nicolau. Celialalti compromisi, fugîra la Borisu.
 Dar' magnatii ungueresci, celi credintiosi lui Bel'a, voliendu
 a mulcomî intaritatiunea enemicilora si a preveni scald'a de
 sange, ce ar poté urmá de aici, se pusera se midilocesca
 impaciuirea acestoru enemicitie funeste; deci tramesera
 legatiuni la notabili Poloniloru sî Rusîloru, cá se nu dè
 ajutoriu lui Borisu. Acest'a incercare de o cam-data avù
 efectulu doritu; cacî ostile ausiliarie polone sî rusesci, se
 retraserá acum a casa. Cu tote aceste enemicitiile cu Bo-
 leslau, regele Poloniloru er' erupsera; in urma, pãrtile siesi
 enemice (Bela si Boleslau), adoptandu pre imperatulu Ger-
 maniei de arbitru lu, acest'a in 1135 medilocî pace între
 Unguri (cu cari tieneau si Boemii), si între Poloni.

Elen'a asecurata dein partea enemiciloru esterni, si-luà
 acum tempu a frange aroganti'a deregatoriloru inalti magiari.
 Spre acestu scopu, tienù dieta in Aradu in 1132, la carea
 fura chiamati nu numai eppii, deregatorii de curte, sî su-
 premii Comiti (Foispani), ci si deputatii nobilimei dein tote
 Comitatele, cea ce nu se mai facuse de pre tempulu lui
 Bela I. Ea provocà diet'a, cá se pedepsesca pre acelia,
 cari fura auctori la orbirea regelui. Regin'a cu ast'a ocaziune
 aducandu inainte, cá si celu mai meseru omu, inca se bu-
 cura de vederea luminei, sî cá e, cea mai mare rusine pentru
 una natiune, cá regele ei, se fia despoliatu, de ce e mai
 scumpu pre lume, de vedere: diet'a numai decãtu se stra-
 formà in unu tribunalu de incuisitiune, ba chiaru in una
 banda de carnefici. Siese dîeci si optu de deregatori inalti,
 seau fili sî filiele, seau partisanii acestor'a, fura ucisi. Pro-
 prietatea loru se impartî la episcopi, pentru cá acestia, se
 nu strige asupr'a versarei de sange, ce s'a facutu*). Totu
 in acest'a dieta, se pare a se fi determinatu, cá pre venitoriu

*) Vedi: Ist. Ung. de J. Chr. Engel Part. I. pag. 231.

toti deregatorii de curte, sî supremii Comiti, se se numesca de regele numai pre unu tempu, er' nu pre viatia; totu atunci se aduse legea, că in tempu de bataia, de intre noue tierani conditionari, unulu se se inroleze la militia sî se se inarmeze. Acest'a fû cea de antaiu incercare a nobililoru de a aruncă asupr'a tiereniloru sarcin'a servitiului belieu, pentru casure ordinarie.

Pre acestu tempu se supuse si Dalmati'a sceptrului Ungariei, de buna volia. Curundu urmà si supunerea Bosniei meridionale, sî Ladislau alu doile filiu a regelui, se numi de duce preste acest'a tiera.

In anii dein urma a gubernarei sale, avendu regele pace, atâtu dein laintru, câtu si dein afora, se dede spre beutura, sî curtenii, se folosira de beti'a lui, spre a-si castigă donatiuni frumose, ba si unele sententie de morte fura storse (dela beatulu rege) in contr'a acelor'a, cari erau neplacuti sî nesuferiti Consiliariloru sei. Regele mori in 23 Februaru, anulu 1141.

§. 40. Geis'a II. 1141—1161.

Filiulu celu mai mare alui Bela, Geis'a II. remase inca minorenu, sî pana candu deveni la maturitate: in loculu lui, gubernà muma-sa Elen'a. Pre tempulu regelui Geis'a II., celu mai importante evenimentu in istori'a Transilvaniei, e venirea Sasiloru. Caus'a emigratiunei loru nu se scia. Unii opineza, că eli ar' fi emigratu in urm'a unei fometi escate in patri'a loru, sî inca in a. 1148. Altii dicu, că emigrarea Sasiloru, s'a templatu in urm'a unei esundari a marei, prein care se inecara mai multe sate sî cetati dein patri'a loru: Holandi'a sî Flandri'a.

Ori care se fia fostu caus'a emigrarei Sasiloru: ap'a, tulburarile interne, prea marea impopulatiune, cruciade, seau tote de-o-data, destulu atâta, că una parte dein acelu poporu, recurse la ospitalitatea regiloru Ungariei. Asia, una ceta de Sasi se asiedià la Scepusiu, sî puse temelii la orasiele scepusiense. Alta ceta de Sasi, veni in Transilvani'a.

Eli incepura a veni in cete mai mici. Se pare, că mai in-a-ante cautara numai locu, unde se-si plece capetele lor: de autonomia natiunale nece că visara. Cace intrandu in Transilvani'a, se asiediara pretutendinea pre unde numai potura a-si defige corturile lor; cum: pre la Clusiu, carele fū indelungu tempu una cetate cu caracteru sî predominire sasesca, pre la Deesiu, Turd'a, Aiudu, Vintiu si Borberecu.

In care anu veni antai'a colonia de Sasi, si in care anu veni cea dein urma, nu se scia anumitu. Istoricii punu de comunu venirea loru intre anii 1141—1143. Cea de antaiu colonia dein Flandri'a, se asiediã in tienutulu Sibiului, in partile rupte de catra Comitatu Albei. Si pamentulu, pre care se asiediãsera, se numi fundus regius, carele erã locuitu de Romani sî Bissenii. Si impreuna cu romanii locuitorii celi vechi si cu Bissenii (totu romani*), formara unu statu micu, acarui elementu erã singura numai clasea cetatienesca, cace eli protestara cu tota ocașiunea, candu regii Ungariei voliau a impartii nobilitate, ore carui deintru insii. Nu se pote negã, că Sasii venira cu cunoscintie si idei noue in Transilvani'a; cu tote aceste, nu se pote afirmã, cum că densii ar' fi adusu sementi'a civilisatiunei in patri'a nostra. Ce e dreptu, eli contribuira multu la desvoltarea industriei, comerçului, sî agriculturii; totu de odata eli incepura mai antaiu a edificã cetati, pre acolo unde mai antaiu fura numai castele cavaleresci, sî sate.

Nece n'au fostu acesti ospeti noi, indiestrati cu mai multe sî mai insemnate drepturi, de câtu Romanii vechii locuitori a fundulu regiu, ci numai cu drepturi sî sarcini egale precum se va vede mai in diosu §. 44.

Geis'a dede ajutoriu lui Bachinu Iupanulu Serbiloru in contr'a bisantiniloru in 1151; pre in acest'a se incurcã in unu siru de batai cu imperatulu Manuele Comnenulu.

*) Dupa B. Maniu in disert. critico-literaria pag. 363 pre in Bissenii se intielegu romanii locuitori la polele muntelui Vulcanu si a Carpatiloru, si lenga riulu Bicena (Sargetiu, in Hatiegu).

Frații lui Geis'a: Ladislau și Stefanu avându certa cu densulu, pentru împărțirea regatului, încă se dădă în partea imperatului bisantin. Bătăile lui, cu bisantinii se începă în 1152 și țienura până în 1155; acele se portă cu succesu scambiatoriu, înse totuși, mai mare parte în favoarea bisantinilor. În urma, Geis'a ceru delă imperatulu pace, și dăde înapoi pre totu captivii bisantini.

Geis'a avu bătăia și cu Venetianii pentru Dalmati'a, ce volia se o dă filiului seu Bela că ducatu, și cuprense cetatea Iadra, carea o mai posedău Venetianii pre continent.

Pentru Transilvani'a nu se memoreza se fi facutu nece una faptă demă de însemnatu, de cătu singuru colonizarea Sasiloru în pământulu regescu, unde locueau Romanii și Biszenii, precum s'a dis'u. Totu subtu elu se redicăra și cetățile sasesci: Mediasiulu în 1146. Sabesiulu în 1150, și Sibiulu în 1160. Se pare că acest'a țiera în cursulu domniei lui Geis'a de 20 de ani, a fostu crutiata de invasiuni straine. Elu mori în 1161 în florea etăției sale, fiendu numai de 32 ani.

§. 41. Stefanu III. 1161—1173.

Dupa Geis'a urmă fliulu seu Stefanu III. Înse domnirea acestuia, fu turburata în totu tempulu, pre în certele familiare de dōmnia, și pre în acest'a, se împiedecă prosperarea țierei în cele de în lăintru. Mai erau în viația, doi frați ai tatane-so: Ladislau și Stefanu, cari fugisera încă mai înainte la Constantinopolea, că se află scapare la imperatulu Manuele. Dăra acest'a, îndată ce audi de mōrtea lui Geis'a, tramese pre Stefanu (pre carele lu-insurase cu una nepota a sa) în Ungari'a, că se se încoroneze de rege a Ungariei. Înse Ungurii, temendu-se de unu rege cumnatu cu imperatulu bisantin, încoronăra pre Ladislau în 1162. Acest'a nu domni unu anu și mori. Atunci Manuele puse pre tronulu Ungariei pre Stefanu IV. în 1163. Dăra Ungurii nu se multumira cu densulu, ci preste unu anu, lu-destrōnăra. Stefanu fugi la imperatulu, carele

luandu-lu cu sene, venì la Singidunu (Belgradulu Serviei); dar' aci audi, cà Ungurii au pusu éراس in tronu pre Stefanu III. (filiulu lui Geis'a). Deci ne mai sperandu, cà va poté pune pre tronulu Ungariei pre omulu seu, se reintorse a casa. Stefanu III., dupa ce se restabilì in tronu, volia se-si resbune asupr'a lui Manuele, cace lu destronase dein domni'a de antaiu, sî cautase sî la adou'a alegere, se-lu impiedece. Spre acestu scopu in 1164 inchià aliantia cu Fredericu imp. Germaniei sî cu Vladislau regele Boemiei. Inse se sculase asuprà-i atátu unchiu-so Stefanu IV. cu oste dela imp. Manuele, câtu sî imperatulu insusi. Vladislau regele Boemiei la provocarea imp. Manuele, carele-lu fece atentu la credinti'a data sî fidelitatea promisa lui, se retrase dela alianti'a cu Stefanu III. De aci belulu purtatu cu imperatulu bisantinulu, se finì cu acelu resultatu, cà regele Stefanu capetà indereptu Dalmati'a, inse elu inca promise dein parte-si, cà va restitui frate lui seu, Bela, tienutulu Sirmiolui sî totu deodata fece pre imperatulu bisantinulu, se i apromitia, cà nu va mai lasá pre unchiu-so Stefanu se i turbure tier'a. Pre lenga aceste condituni, se terminà bataia sî imp. Manuele, se reintorse in tierile sale.

Cu tote aceste, Stefanu IV. nu se stemperà câtu-va tempu; nepotulu seu regele (Stefanu III.), inca-si scaimbà cugetulu sî in anulu urmatoriu ocupà tienutulu Sirmiolui, proprietatea lui Bela. Imperatulu Manuele atitia asuprà-i, pre Iaroslavu principele Galiciei, sî tramese oste la dunare pre mare sî pre uscatu. Se fece bataia impregiurulu cetatiei Taurunu; in cetate se aflá inchisu Stefanu IV. protegiatulu bisantiniloru. Ungurii vediendu, cà cu puterea armeloru, nu potu scapá de elu, corupsera pre unu sierbitoriu alu lui, cá se-lu invenineze. Ceea ce se sî fece. Dupa acestu omoru, cetatea Taurunu, devenì in manule Ungariloru, cari aruncara corpulu lui Stefanu inaintea portiloru cetatiei. Inse dupa aceea, nimerì imp. Manuele sî atacà insusi cetatea, sî dupa batere de mai multe dile, o luà cu asaltu. Stefanu III. vedienduse stremtoratu cerù acù pace, carea o castigà dela

imperatulu bisantinu, inse cu conditiunea, sei cedeze Tau-runulu sî tîenutulu Sirmiului. Inse dupace Joane Duca unu comandante bisantin, ocupase Dalmati'a sî mai multe cetati dein Croati'a, Stefanu temenduse, cá nu cumva bisantinii dein partea aceea, se intre in Ungari'a, franse de nou pacea sî avendu bataia cu densii, eli remasera invinsi.

Imperatulu Manuele intielegundu despre acest'a, se tulburà sî determinà se intre éراس in Ungari'a. Sî cá pre Unguri se-i pota amagi, dispuse ostile sale asia, câtu una armata sub Bela (Alesiu, la greci), se merge catra dunare (ori Sau?); er' alta armata, carea constá, mai alesu dein Romani dein Bulgari'a, subtu comand'a lui Leone Batati, se strabatia prein Moldavi'a in Transilvani'a sî Maramurasiu, fienducà dein acesta parte nu mai nevalise nemene dein temporele cele mai vechi. Armat'a comandata de Batati, incepù a devastá totu, ce-i venea inainte, ucise multime de omeni, prene inca sî mai multi, luà turme de vite s. a. sî apoi se intorse la imperatulu. Totu asemenea fece si armat'a, carea intrase in Ungari'a subtu comand'a suprema alui Ioane Duc'a. Dar' intru aceea Enricu ducele Austriei, fiendu tramesu de imp. Germaniei, veni la Sardi'a, — unde se aflá imp. bisantin, — sî midiloci pace intre densulu sî între Unguri in 1167.

Cu tote aceste si acest'a pace între bisantini sî între Unguri tîenù pucinu tempu; cace Stefanu III. in 1168 intrà in Dalmati'a, sî prein acestu pasiu ostilu, dede noua ocasiune la inceperea bataiei cu bisantinii. Lupt'a se templá in campurele Sirmiului. Ací bisantinii invinsera, sî Ungurii pierdura Dalmati'a*).

Dupa aceste Stefanu III. mori in 1173. Elu s'a luptatu intre impregiurarile cele mai grele pentru independenti'a Ungariei facia cu bisantinii, cari voliau a o subjugá, sî acest'a i-sierbesce spre glori'a sa, cá regente. Cu tote aceste,

*) Vedi mai pre largu: A. Tr. Laureanu ist. rom. partea I. pag. 211—227. Kővári L. s. a.

bataile portate pre tempulu gubernarei sale, mai avura sî aceea urmare stricatiosa, că nobilimea, pentru că se se induplece a merge in bataia, capetă donatiuni de bunuri cu dreptu ereditariu, sî prein acest'a, se mai debilită auctoritatea regesca; atari donatiuni cu dreptu ereditariu, se estinsera sî la rudeniele acelor'a, cari pierira in bataia, seau se prensera de enemici.

§. 42. Bela III. 1173—1196.

Dupa Stefanu urmă Bela III. Acest'a, aflanduse inca la curtea bisantina, fū chiamatu prein una deputatiune unguresea, că se ocupe tronulu Ungariei. Inse pre candu mergea deputatiunea dupa elu, imp. Manuele, se află pre cale catra Ungaria, sî sosise in Sardinia. Deintr' inceputulu gubernarei sale, avū lupte seriose mai alesu cu preutimea, care-lu avea reu, dein cauza, că elu sbeuse la Constantinopolea, spiritulu politicei grecesci. Ba Archi-episcopulu dein Strigoniū, si recusase alu încoronă, nepotendulu induplecă la aceea, nece chiaru mandatele papale. Totusi in urma, se încoronă de Archi-episcopulu dein Colocza.

Elu restabili cu sucesu ordinea sî liniscea in tiera. Fiendu că se cultivase la Constantinopolea, eră cunoscutu cu folosele unei administratiuni de statu mai regulate, sî a unei culture mai inalte spirituali, si pentru aceea, se încercă, că aceste se le introduca sî in tier'a s'a. Reinoi legea data de Bela II., că tote derepturile sî privilegiale, se se bazeze numai pre donatiuni sî documente regesci, sî aceste, se se estradè de catra Cancelari'a regesca.

In 1176 ajutà pre Manuele imp. bisantinu, cu trupe ausiliarie la una espeditiune in Asia mica in contr'a Turciloru, sî la acest'a espeditiune luara parte sî Transilvanii subtu Voivodulu loru Leustachiu. Espeditiunea in Asia, precum se pare, avū efectu nefericitu pentru Manuele; elu cadîuse in pericolulu vietiei sî numai prein eroismulu aloru doui romani transilvanieni bravi, cu numele: Lobu si Toma dein Dobâc'a, si-a mantuitu viati'a; pre acestia in semnu

de remunerare a eroismului lor, i donà regele cu noue sate in Comitatulu Dobâcei*).

Sub Bela III., Sasii dein teritoriulu Sibiului, capetara prepositur'a dein Sibiniu, si prein acest'a, se scosera de sub jurisdictiunea baserecesca a Episcopului catolicu dein Transilvani'a. Totusi, Sasii dein celelalte tienuturi ramasera si de aci in colo sub Episcopulu catolicu dein Alba-Iulia. Prepositulu, se denumea de catra rege, si se intarea de Pontificele romanu.

Bel'a pregatinduse la una espeditiune in Palestin'a, lu acoprense una bola, in urm'a careia, mori in 23 Aprilie 1196, dupa ce inca in patulu bolei fiendu, si-a denumitu de sucesoru pre filiulu seu celu mai mare Emericu.

§. 43. Emericu si Ladislau III. 1197—1205.

Emericu avù certa cu frate-so Andreiu, pentru cà acest'a; dupa mortea tatane-so, pretendea, cà se i-se dè una parte dein regatu, cà ducatu propriu, in loculu Galitiei (Halitsch), ce o pierduse. Ne implinindu-i-se acest'a pretensiune, si-adunà oste si intrà in Dalmati'a si Croati'a. Inse intrepunendu-se ponteficele Celestinu III., carele pre Andreiu, lu amenintià cu anatema, deca va continuà a se portà cà enemicu facia cu frate-so (cu regele), — midloci pace intre frati, prein care Andreiu, pre lenga titlulu de duce, capetà in posesiune Dalmati'a, Croati'a, Bosni'a si Principatulul Chulm.

Dara cu tote aceste, neincrederea intre frati; nu disparù. De aci in 1198 erupsera de nou enemicitiile intre densii. Andreiu, si-aflà partisani numerosi intre nobilime, chiaru si intre preutime, carea si-luase cutezare a anatemisà atâtu pre regele, câtu si pre aseclii lui. Regele ajutat de Pap'a, se opuse cu armele in mana, preutimei, carea tienea cu frate-so, lu batù, si-lu constrense, se fuga in Austri'a in 1198.

*) Lobu fù urditoriulu familiei Vasesciloru dela Tiag'a (vedi Fejér cod. dipl. c. 1).

Dupa aceste, prein midilocirea principiloru germani, cari aveau interesu de a vede odata Ungari'a liniscita, — fiindu-cà, voliendu a intreprinde una espeditiune cruciata, debueau se treca preintr' ins'a, — in 28 Maiu 1200, se inchieà intre fratii beligeranti altu tractatu de pace, in poterea caruia, Andreiu capetà Dalmati'a sî Croati'a cu titlu de ducatu. Totu de o data, elu se promise de nou, cum-cà va intreprinde espeditiunea cruciata, la carea-lu indetorase tatalu seu, fiendu inca in viatia. Regele inca promise, cà va luà crucea sî va merge in pamentulu santu (Palestin'a).

Regele inse nu-si potù impleni promisiunea; de ora ce in 1202 se incurcase in bataia cu Servi'a; de alta parte Venetianii cu ajutoriulu unoru cruciferi condusi de March-grafulu Conradu de Montferat, cuprensera cetatea Zara*) in Dalmati'a. Dupa acest'a pierdere, urmara de nou certe intre frati, care apoi éراسi dederu ocaziune, la erumperea unei batai.

Emericu atacà pre frate-so, reportà doue victorie, sî-lu respinse in cetatile de lenga mare, ale Dalmatiei. Dara voliendu alu constrengé la supunere totale, chiaru pre candu erà gata, se reincepa altu atacu in contr'a frate-so, nobilii si episcopii i-declarara, cà eli nu voru, cà se se mai verse mai multu sange sî asia recusara al' mai ajutá. Ba multi deintr'insii trecura in partea lui Andreiu, sî pre in acest'a, regele deveni in cea mai desperata stare. In aceste impregiurari grele, elu se determinà la una fapta cutediatoria. Depunendosi adeca armele, merse pre-intre sîrurile enemice fora de nece una resistentia pana la cortulu frate-so Andreiu. Acest'a vedîendu-lu, se surprinse. Dara regele lu-prenze de mana, sî prein sîrulu ostiloru sale proprie, cari se petrunsera de admirare si frica, lu duse pana la castrulu seu regescu. De aici apoi-lu tramese cá prensu intr' unu castelu „Cheen“ numitu (la Varasdin in Croati'a), ér' ostile

*) Iadra? cetate comerciale in fiore pre acele tempore.

lipsite acum de capulu seu, trecura in partea regelui, sî cu modulu acest'a, se impacà deplenu cert'a intre frati.

Emericu in cursulu domnirei sale, documentà una taria de caracteru, sî deca nu ar' fi fostu impiedecatu prein certe interne sî beluri esterne, ar' fi lucratu mai multu pentru prosperarea Ungariei. In certele cu frate-so, avendu nevolia de radîmulu notabililoru tierei, cu deosebire de radîmulu preutîmei, fû constrensu ale face mai multe concesiuni, sî prein aceste, se debilità in modu insemnatu potestatea sî auctoritatea regesca; pre candu de alta parte asemenea privilegia avura o inriurintia forte daunatiosa asupr'a starei cetatienesi sî a tieraniloru, sî tocm'a prein asemenea mesuri, se impiedecà inaintarea benelui internu al tierei.

Mai avuse Emericu dispute sî cu Ioanichiu imp. Româniloru si a Bulgariloru, pentru cà, nu volià se lase se treca prein tier'a lui legatulu papale, carele avea se mergea in Bulgari'a, pentru cà se incoroneze de imperatu, pre Ioanichiu, celu ce imbracisiasse unirea credintiei cu Rom'a.

Regele volià se-sî lase de sucesoru pre filiulu seu Ladislau. Pentru aceea in etate inca numai de 5 ani, lu incoronà de rege in 1204, lasandulu subtutela fratelului seu Andreiu, pre carele vediendu, cà i-se apropia capetulu vietiei, lu demise dein prensoria. Morì in 1205.

Dar' Andreiu, in tempulu minorenitatiei lui Ladislau, lucrà totu intr' acolò, cà pre acest'a, se-lu delature dela tronu. Veduv'a regina, debuì cu minorenelu seu filiu, se-si caute scaparea vietiei cu fug'a. Ea insocita de mai multi prelati sî magnati, se duse in Austri'a la ducele Leopoldu, ducundu cu sene clenodiele sî coron'a tierei. Leopoldu-i promise scutentia sî ajutoriu. Dar' Andreiu pretense numai de càtu intre amenintîari, cà se dè afora pre fugari. Leopoldu respunse cu una dechiarare de bataia. Acest'a erà acum se se sî incepa, pre candu tenerulu Ladislau in 11 Maiu 1205 moriendu, prein acest'a, se puse capetu diferintiei intre Andreiu sî Leopoldu. Veduv'a regina

Constanti'a de Aragoni'a, se reintorse in patri'a sa; ér' coron'a regesca, ce remase la Leopoldu, se transpuse lui Andreiu.

Dein temporele lui Emericu sî Ladislau III., scrietorii nu ne-au lasatu nemicu demnu de insemnatu cu privire la istori'a patriei nostre, a Transilvaniei. Totu-sî e afora de indoela, cumca la fatalitatile sî relele, ce trecura pre acestu tempu preste Ungari'a, va fi luatu parte in asemenea mesura, sî patri'a nostra. Felmer scrie, cà Transilvania ar' fi administrat'o cu titlu de duce Andreiu fratele regelui Emericu. Pre acestu tempu redicara Sasii cetatile: Sigisior'a, Miercurea, Orasti'a 1200 sî Brasiovulu in 1203. Dupa ce Andreiu ajunse pre tronulu Ungariei, Transilvani'a se administrà de filiulu seu celu mai teneru, de Colomanu. Facundu-se acest'a rege al Galitiei, urmà Bertholdu fratele reginei, sociei lui Andreiu cá Voivodu al' Transilvaniei, pre acelu tempu de-o-data si Archiepiscopu de Coloccea, precum se va vedé mai in diosu.

§. 44. Andreiu II. 1205—1235.

Andreiu II., se descrie cá unu rege debilu sî rasipitoriu. Mai marii tierei sî celi spirituali sî celi civili, nu fura multumiti cu ocârmuirea acestui rege, dein causa, cà favorią preste mesura pre fratii sociei sale Gertruda, a ducesei de Meran. Pre unulu de intr' acelia, pre Bertholdu in 1207 inca teneru sî neespertu fiendu lu denumì de Archi-episcopu in Coloccea, carea erá adou'a Archi-episcopia, dupa cea dela Strigoniu, in tiera. Inse ponteficele nu voli pre unu atare candidatu, — carele nece latinesce nu sciá, — se-lu intaresca in demnitatea de Archi-eppu. Dein asta causa, Andreiu lu numì de Banu al' Croatiei sî Dalmatiei in 1209, scotiendu pre fostulu Banu Benedictu dein demnitate, sî prein acest'a, facundu-si unu nemicu mare casei sale in person'a esbanului. Deci acest'a, in legatura cu mai multi malecontenti deintre fruntasii tierei, in 1210 determinà, se chame la tronulu Ungariei, pre unulu deintre filii lui Geis'a, (fratele lui Andreiu),

cari petreceau la Constantinopolea. Inse planulu acest'a se descoperi, sî conjuratii se prensera. Cu tote aceste, regele nu se incumetà ai pedepsi, fiendu cà se temea de puterea loru. Prein acest'a, conjuratii se incoragiara mai tare in propusulu loru, de a lucrà spre stricarea familiei regesci.

Intr' aceea Bertholdu la staruenti'a neincetata a regelui, se intari de Pontificele in demnitatea de Archi-episcopu al' Colociei. Dara noulu Archi-episcopu in locu de a mulcomi animele notabililoru tieiei, cele intaritate asupra-i, le atitià sî mai tare. Cace elu, in absentia regelui, carele se duse in Galiti'a (Halitsch), se puna pre filiulu seu celu mai teneru, pre Colomanu de principe preste aceea tiera: se incurcà in certa cu Primatele Ungariei si de o data Archi-eppulu dein Strigoniu, arogandu-si siesi mai mari prerogative, de câtu acel'a, sî numai anevolia putù midiloci regele, o impaciuire intre densii.

Curundu mai veni in Ungari'a altu frate a reginei, cu numele: Eckbertu. Pre acest'a regele la indemnulu mulierei sale, inca lu indiestrà cu venituri mari, si-i concese influentia mare la curte. Acést'a, dede noua cauza, notabililoru tieiei, de a-se intarità totu in gradu mai mare, asupra reginei sî a amiciloru ei, vedîndu-se inapoiati sî despretiuiti prein influenti'a sî auctoritatea cea mare a strainiloru. Cu tote aceste regele, continuà cu nepasare a ingramadi pre cumnatii sei venetici cu semne de onore sî donatiuni insemnate: Bertholdu in 1212 ajunse Voivodu al' Transilvaniei, sî Comite supremu preste comitatele Baciù sî Bodrogh.

Pre in atari mesure ur'a in contr'a reginei, carea se considerà cà urditori'a acestoru donatiuni, ajunse la gradulu celu mai inaltu, sî malcontentii, in nefienti'a de facia a regelui, carele se aflà érași in Galiti'a in caus'a filiului seu Colomanu, — prorupsera pre facia cu planurile loru. Eli se repedira cu tota furi'a asupra lui Bertholdu, sî maltratandu-lu, — lu constrénsera la fuga. Dupa aceea, se dusera asupra reginei, pre carea inca sî dein aceea cauza, nu o poteau suferi, fiendu-cà prein midilocirea ei, mulierea esbanului

Benedictu deveni sacrificiulu placeriloru si desfrenariloru unuia deintr' fratii ei. Benedictu insocitu de Comitele supremu Petru dein Bihari'a, strabatù in cas'a reginei si rapindu dein braciele ei, pre minoreni principi: Bel'a si Colomanu, o maltractara, pana ce-si dede sufletulu. Dupa aceea ucidãtorii, despoliara palatiulu regescu, si rapira sigilulu tiei. Inse si eli si-luara pedeps'a meritata pentru fapt'a loru cea tirana. Petru se prenze de credintiosii reginei, si se ucise inca in aceea nopte. Er' Benedictu dein preuna cu tota famili'a, cadu de manele carneficelui. Celialalti partasi ai complotului acestuia, fura crutiati de pedeps'a meritata. Ba regele ordina, se incete incuistiunea urdita la mandatulu Ponticelui in contr'a Archi-eppulu dein Strigoni, carele inca conspirase cu conjuratii. Obiectele urei, adeca: fratii reginei, se reintorsera in Germani'a, de unde au si venitu.

Andreiu promise Papei, ca pre Rusii (dein Galitia) i-va indupleca, ca se se supuna baserecei romane, deca li-se va garantã pastrarea ritului orientale si a liturgiei slavone. Si sosira in Ungari'a deputati dein Galiti'a, cari sub aceste conditiuni, voliau se inchiã actulu uniunei cu Rom'a, si se primesca pre Colomanu de rege. In anulu 1214 se duse Andreiu in Galiti'a, si puse pre filiulu seu domnitoriu preste aceea tiera, si spre ai asigura domni'a, lu-despunse cu Salomi'a filia lui Lesco ducele Poloniei. Dupa aceea ruga pre Pontificele, ca se trametia pre Archi-eppulu dein Strigoni, se incoroneze pre fiu-so de rege. In acel'a anu se efectul si casatori'a intre Colomanu si intre Salomi'a, si si incoronarea loru. Dara Colomanu debu cu ocaziunea incoronarei sale, se depuna juramentu de supunere Papei, si totu de-o-data debu se promitã, cumca va alunga pre preutii orientali, si va introduce uniunea credintiei si cultulu divinu catolicu. Prein esecutarea acestei promisiuni, Colomanu si castigã ur'a Rusiloru, si in urma, si-pierdu domni'a.

In 1215 regele Andreiu, si-serba a dou'a casatoria cu Iolanth'a fili'a contelui de Courtenai si Auxerre. Dupa aceea,

in 1216 fiindu chiamatu la tronulu imperatescu latinu in Bisantiu, grabì se-si implinesca promisiunea, ce o facuse, de a întreprinde o espeditiune cruciata, sî dupa ce pre tempulu absentiei sale, constituise de regente alu tieriei, pre Archieppulu dein Strigoniu, in lun'a lui Augustu 1217 plecà catra Palestin'a. In Novembre ajunse la Ptolemaid'a (Accon). Deacolo merse in Ierusalimu, sarutà crucea santa; se duse apoi in contr'a Arabiloru, cari stationara la Bethsaida, dar' acestia vèdiëndulu, cà merge in contr'a loru, se retrasera. Dupa aceea trecù Iordanulu, se scaldà intr' insulu, si-puse castrelu lunga marea galilea, sî visità tote locurile, pre unde amblase mantuatoriulu. Dar' lips'a midiloceloru vietiei, lu-constrense in urma, a se retrage la Ptolemaid'a. In 8 Decembre, fece unu atacu asupr'a muntelù Taboru, carele se tienea ocupatu de Saraceni; inse nui succese. Apoi vedëndu de o parte, cà armat'a crestina vrea se stramute campulu de batalia in Egiptu sî se atace cet. Damiette, de alta parte audiëndu, cà in regatulu seu, ar' dominá tulburari sî disordine, determinà, dupa trei luni, se se reintorca a casa; cu tote cà celialalti cruciferi i imputau, cà e fricosu, sî cu tote cà patriarchulu dein Ierusalimu, lu-amenintia cu anatema, deca se va reintore. Cu ocasiunea reintorcerei sale trecundu preste Tripolea si Antiochi'a, aci-si despunse pre filiulu seu Andreiu cu fili'a lui Leone regele Armeniei, cu aceea conditiune, cá acest'a se-lu adopteze de sucesoru in domnia. Ce inse nu se templà, ajungundu altu genere alui Leone in tronu. In Asi'a mica, luà pre fili'a lui Teodoru Lascari de miresa pentru clironomulu sî sucesorulu seu Bel'a. In Constantinopolea fù bene primitu dein partea latiniloru. Dar' ajungundu in Bulgari'a, aci-lu prenze Ioane Asanu regele Romàniloru si al' Bulgariloru, sî nu-lu dimise dein prensoria, pana candu pre una filia a sa de 14 ani, nu a logodit' o cu densulu.

Candu se reintorse a casa, aflà tier'a in cea mai mare disordine. Auctoritatea Archiepiscopului de Strigoniu, pre carele lu-lasase de regente, seau fù indebuintiata reu, seau

fû pucinu respectata. Episcopii insisi erau esemplulu demoralisarei publice (Episcopulu dein Vaitzen predase averile baserecei sale in convivia sî beuturi, sî lasà se bata pre Canonicii sei, cari-lu dogeneau pentru faptele lui*). Baronii tieriei sî-Comitii supremi, rapira la sene tote castelele, tote veniturile regesci; cassele regesci le despoliara, sî apoi se departara. Iudeii sî Ismaelitii facusera cele mai mari nelegiuri cu scambarea monetei. Tieranii incepura a ucide pre culegatorii dîcimeloru cuvenite episcopiloru, sî pre perceptorii proventuriloru regesci; ba inca pre unele locure, se ivì in publicu chiaru sî pagânismulu. Cu unu cuventu, Andreiu si-aflà tier'a in starea cea mai desolata. Filiulu seu Colomanu inca erá alungatu dein Galiti'a mai alesu pentru incercarile de a introduce catolicismulu, dupa cum se promisese cu ocasiunea incoronarie sale.

Regele in locu de a se apucá insusi de desradecinarea sî sterpirea acestoru abusuri, se planse la Pap'a, cá acest'a prein fulgerulu anatemei, sei puna tier'a in ordine. Abia potù aduná atâta oste, cu câta se pota pune pre fiu-so Colomanu, éراسi pre tronulu Galitiei in 1218. In aceste impregiurari critice, pasi la midilocu principele de corona Bel'a, ajutatu de unii patrioti dein clasa nobilimei mai de diosu, sî aratà tatane-so, cà reulu sî confusiunea tieriei, provene dein sistem'a de gubernu cea rea, mai alesu de acolo, cà unoru nobili in servitiu militariu, li-sau donatu cu dreptu de proprietate ereditaria castele intregi cu tote veniturele loru, ba chiaru si proventurile regesci. Sî cà reulu acest'a numai asîa se pote vindecá, deca tote aceste donatiuni cá anti-constitutionalì, se voru revocá, sî se voru intrebuentiá in folosulu casteleloru sî a visteriei publice.

Dar' de sene se intielege, cà aceste descoperiri patriotece alui Bel'a, produsera sensatiune forte rea in baronii

*) Vedi: Ist. Ung. de I. Chr. Engel Part. I. pag. 502, si Conversatiuni dein istori'a Transilvaniei de I. H. Benigni de Mildenburg, pag. 171 IV. volume.

tierei celi nesatiosi, cari pana aci sciura prea bene, a-se folosi de liberalitatea regiloru. Cace, ce se dâci! deca Andreiu pana sî unui Archi-episcopu singuru numai pentru incoronarea vre unui filiu al' seu, inca i darui proventuri forte grase d. e. 100 marci argentu pre totu anulu, seau alte venituri. De aci urmà prea firesce, cá atari domni nesatiosi, se incepa a calumniá pre Bel'a inaintea tatane-so, cumca adeca elu, inca fiendu tata-so in viatia, ar' amblá se-i rapesca coron'a, s. a. Si in urma, aceli nesatiosi nu se stemperara, pana candu nu storsera dela regele Andreiu juramentu solenu, in 1219, cumca elu nu va revocá nece un'a, dein donatiunile facute.

Cu tote aceste, Bel'a nu incetá a lucrá pentru esecutarea reformeloru escugetate de densulu. Se apucá sî descrise tota starea tierei, sî caus'a reului inaintea Papei, sî in an. 1220, i si succese a midîloci dela acest'a, ordenea, cá fiendu-cá regele fece mai multe donatiuni cu daun'a regatului seu, sî a curtiei regesci: tote atari donatiani cá nelegali, se se revoce, sî regele se se deslege de juramentulu depusu in privinti'a donatiuniloru, fiendu unu atare juramentu contrariu juramentului seu, depusu cu ocasiunea incoronarei.

Ordenea papale produse intre baronii tierei nemultumire mare, sî regele o esecutá numai in parte. In 1221 ce e dreptu, emise elu mai multe edicte cu privire le restituirea donatiuniloru seau casteleloru insusîte cu poterea; acele inse nu se esecutara in totu cuprensulu loru, sî nece de câtu dupa planulu de reformatiune conceputu de Bel'a. Dein cauza, cá regele se temea, cá nu cumva prein strens'a esecutare a aceloru edicte, se-si pierdiá pre celi mai multi de intre aseclii sei. De aci urmà, cá Bela cu aliatii sei se determiná, cá cu armele a mana se constrenga pre rege la esecutarea salutarielor sale tendentie. Unu belu civile cruntu amenintiá acum tier'a cea sî de altu-mentrea tulburata. Ostile de ambe partile steteau gat'a, se se infrunte, pre candu preutímea pasîndu la midîlocu, sî amenintiandu cu anatema dein partea Papei, compuse pace intre tata sî

filiu. Resultatele acestei paci, se cuprendu in Bull'a aurea alui Andrea dein 1222 *), carea defipse bazea constitutiunii unguresci. Fiendu că acest'a bulla a sierbitu de de basa sî pentru constitutiunea patriei nostre, fiendu ea pre atunci incorporata cu Ungari'a, si dein punctu de vedere istoricu, nu va fi fora interesu, că se se insîre aci celu pucinu punctele principali ale aceleia.

Pre acest'a bulla s'au basatu tote drepturile sî privilegiale, de care s'a bucuratu nobilimea in Ungari'a sî Transilvani'a. Ea tientá la revocarea tuturor donatiuniloru regesci nelegitime sî anti-constitutionali. Dar' se adoptá totusi cá principiu, cá donatiunile regesci facute in remunerarea servitiiloru militare insemnate, se fia nerevocabile.

Asia se determiná:

1. Cá Comitatu intregi seau deregatorii de curte, ori cum se se numesca acele, nemenui se nu se doneze cu dreptu ereditariu.
2. Cá se nu se mai doneze bunure la strainii, si cele donate se se rescumpere cu bani.
3. Cá nemene afora de Palatinu, Banu (al' Croatiei, Dalmatiei etc.), si Judele supremu a curtiei (Iudex curiae), se nu administreze mai multe oficia d'eo-data.
4. Deca unu baronu alu tieriei, ar' cadé in bataia, la reimpartirea posturiloru, cari le-a portatu acel'a, filii ramas de elu, se se lié in distincta consideratiune.

Cu privire la restatorirea constitutiunii vechi comitatense, la servitiulu militariu a nobilimei, si la servitiulu de custodiarea castelorum regesci, s'au determinatu urmatoriele:

I. Servientii (servientes) seau nobilii pentru proprietatiale loru in poterea detoriei sale de Vasali, se fia detori a sierbi in armat'a regelui; er' ostasimea castrense (Iobagiones castrenses) pentru mosiele sale donate (in apropiarea castelorum regesci) cu dreptu ereditariu, seau pentru usufructu, se fia detoria a milita sub flamurele Comitatului respectivu, formandu armat'a cea stabila sub comanda regelui. Pre aceste done clase se radimá intrega putere belica a tieriei si sustinerea loru, in stare apta de a sierbi, era o conditiune neaparata pentru benele tieriei.

*) In bull'a de auru alui Andrea II. dein an. 1222 tienutulu Fogarasiului se chiama „pamentulu Romaniloru“ (Terra Vlachorum).

Cu privire la bunurile feudali a nobililor se determină, că fetele unui nobilu, carele more fora de a lasá dupa sene eredi de sesulu barbatescu, se capete numai a patr'a parte dein bunurile parentiesci sub titlu de: „dote.“ Restulu posesiuniloru se remania nedespartitu. Asupr'a acestoru posesiuni, proprietariulu putea seau se facea dispunere testamentaria, seau deca nu facea, atunci treceau la rudeniile de sange cele mai de aproape. Veduvele-si recapetau numai dotea (diestrea) loru si donurile de miresa. Deca proprietariulu nu lasá dupa sene rudeni, atunci bunurile lui treceau la fisculu regescu.

Maeristele nobililoru erau scutite de dáre dupa bull'a susu numita, si nobilii deca nu voliau, nu erau detori a corteni in curtile loru pre rege, seau pre oficialii lui celi de casa.

Nobilii erau judecatorii tieraniloru sei conditionari seau embaticari in tote casurile de dereptu civile fora de amesteculu seau influenti'a Comitiloru supremi (Forum dominale); luandu-se a fora numai cauzele de diecimaritu, si de veniturile monetarie. Furi si lotrii de drumuri, se judecau de asia numitii „szolgabiro“ sub presiedinti'a Comitiloru supremi.

Pre Nobilime o judecá Palatinulu si Judele curiale (Judex curiae). Inse procesele criminali, unde se tractá despre pierderea vietiei ori a bunuriloru, nu se puteau decide fora preinscientiarea regelui.

Candu regele portá bataia afora de confiniile tierei, nobilimea nu erá detoria a sierbi cu spesele sale, ci cu ale regelui. Ba nobilulu nece nu se pedepsea, deca la o atare espeditiune nu urmá in oste pre regele. Numai aceli nobili, erau detori a insoci pre regele — cu spesele regesci — in batai dein afora, cari dupa demnitatea sa, seau dupa proprietatile loru cele mai mari, erau conducatorii si comandantii unei cete de osti proprie (seau unui banderiu).

Deca intrá vre unu enemicu in tiera: atunci tota nobilimea erá detore pre spesele sale, se se inarmeze si se militeze. Deca unu nobilu cadea in bataia, meritele aceluia, se remunerau in filii sei.

II. In privinti'a Comitiloru Supremi, se determină :

a) Cá acestia se aiba potere judecatoresca preste asia numitii „populi castri“ adeca preste dilerii (Einhäusler) nobili, si preste tieranii conditionari (omagii), cari se tieneau de cercurile casteleloru regesci.

b) Comitii supremi, fiinduca luau parte dein veniturele castelurilor: asia debuiau se merge in tote bataile, si unu atare Comite, carele n'ar' volí dupa demnitatea oficiului seu, a luá parte la espeditiunile belice, si-pierdea deregatori'a.

c) Asemene se se scotia dein deregatoria, acelu Comite supremu, carele ar' asupri pre tieranii embaticari, seau pre dilerii nobili ai castelurilor.

d) Comitii supremi, se capete $\frac{1}{3}$ parte dein tote veniturile castelurilor atátu dein prestatiunile in bani, câtu si dein prestatiunile in naturalie a tieraniloru tienutori de castele. Er' $\frac{2}{3}$ se cuvinea, se se dè regelui.

III. Strainii (ospetii) de ori ce natiune, se remania ne-superati in usulu totororu libertatiloru, ce si-le-au castigatu deintr' inceputu. Fora scirea Staturiloru tieriei, nece unu strainu, se nu se inainteze la demnitati mai inalte a tieriei.

Judeii si Ismaelitii (Muhamedani, Saraceni), se se eschidia dela tote deregatoriile monetarie, salinari si de contributiune.

IV. In privinti'a clerului se ordinà: cá preutímea cu privire la bunurile sale, se aiba asemene libertati cu nobilimea. Er' in respectulu decimelorú cuvenite episcopiloru, se statori, cá acele se se primesca totu de a-un'a in naturalie, si nece odata, se nu se recompenseze in bani.

In urma, prein bull'a acest'a, se dede episcopiloru, baroniloru tieriei, si nobilimei preste totu, dereptulu de ase seulá cu arme asupra regelui, deca acel'a n'ar' observá constitutiunea data prein asia nunit'a bull'a aurea.

Cu tote aceste, baronii tieriei, si preutímea continuara si de aci inainte, in contr'a tenorei susu atensei bulle, a împiedecá revocarea donatiuniloru, si spre a-si ajungere scopulu, se incercara de nou, se turbure pacea intre regele si filiu-so Bel'a. Regele atítiatu asupra filiului seu, merse pana acolo, câtu pre acest'a, lu constrengea, se se despartia de muliere sa, carea erá una ducesa Austriaca, si nevo-liendu filiulu a impeni acest'a pretensiune a tatane-so; lu-persecutá intr'atáta, câtu debuí se scape cu fug'a in Austri'a. Prein ostenelele Ponteficelui romanu, se inchieà in urma una, noua pace intre tata si filiu. Dar' Bel'a stete si acum mortisiu.,

că se se révoce tote donatiunile anticonstitutionali, căce numai asía se potea consolidá de ajunsu poterea si auctoritatea reg.

In 1225 Galiti'a se resculá de nou in contr'a lui Colomanu: acest'a pierdù domnia. Incercarea mai tardîa dein 1227, de al' pune in domnia, fù desierta.

Dara totu pre la 1227, Cumanii dein Moldavi'a, fiendu stremtorati de Mongoli, si-cautara asilu la regele Andreiu. Filiulu Chanului Cumaniloru, se botezá crestinu, sî promise, că se va botezá sî tata-so cu intregu poporulu, deca i-se voru tramete preuti de ajunsu. Insusi Archi-episcopulu dein Strigoniu, Robertu, luà asupra-si misiunea de a botezá pre Cumani, sî ostenelele sale avura unu resultatu atátu de bunu, cătu in anulu 1228 primira botezulu mai multi de 15, 000 Cumani, si li-se si puse unu episcopu propriu cu numele: Teodoricu.

Intr'aceea in Ungari'a se continuau apesarile cauzate prein arendatorii monetei sî a venitureloru regesci. Sî cu tote, că regele prein Bull'a sa dein 1222, promise in modu solenu cum că nu va mai aplecá nece unu judeu, nece saracenu la aceste afaceri; totusi elu nu-si impleni promisiunea, caci fiendu in continua lipsa de bani, dela nemea nu poteá capetá pretiuri asía mari pentru atari esarendari, că dela judei si saraceni. Archi-eppulu dein Strigoniu staruía cu tota seriositatea, că se se puna stabila la asemeni estorsioni. Bel'a cu partisanii sei, inca se unì spre acestu scopu. In urm'a acestor'a, Andreiu se vediù nevolitu a emite unu altu decretu in 1231, prein care determinatiunile bullei de auru dein 1222, parte se intarira de nou cu solenitate sî se mai lamurira unele puncte, parte se mai adausera inca unele alte determinatiuni, d. e.

a) Candu va tiené regele judecata (ce se facea totu de-a-un'a in serbatori'a S. Stefanu) pentru gravamine de violentia, si de vate-marea libertatiei: atunci se fia de facia la aceea judecata si Prelatii.

b) Deca Palatinulu tierci, nu va administrá dupa cuvenentia negotiale publice, régele la rîgarea statureloru tierci, se fia detoriu, al' depune, si a pune in locu-i altu Palatinu.

c) Proprietarii, cari dela a. 1222 incoace cu forti'a si fora sententie judecatoresci, s'au despoliatu de bunurile sale, se si-le recapete éراس. Ér dări pentru rege numai dela aceli'a se se scotia, cari suntu intru adevèru supusi contributiunei regale. Prein urmare se recunoscu de nou scutenti'a nobilimei.

d) In batai estranee, se fia detori a insoci pre regele urmatorii: Comitii supremi, si celiailati oficialii regesci, mai incolò baronii tierעי, militi'a castrense, si in urma, toti nobilii, cari au posesiuni mai estense. La casulu unei invasiuni straine in tiera e detoria intreg'a nobilime, se se scole pentru aperarea patriei, pre spesele proprie.

e) Preutimea se aiba judecatoriele proprie; cauzele de casatoria si de dote, inca se se pertracteze la tribunalele preutiesci. Ba chiaru si la judeciale civile cu ocasiunea pertractariloru judecatoresci, inca debuiá se fia de facia unu membru dein cleru, d. e. in cause mai momentose, unu episcopu seau canonicu. Pre acest'a lege se baseza si asia numitele testimonia ale Capitulorulu si a Conventureloru (testimonia Capituli vel Conventus), cace pre acele tempore documentele se pastrau cu mai mare securitate in Archivele Clerului, carele si de altu-mentrea, intre tote clasele érá celu mai respectatu.

f) Bunurile nobililoru condamnati prein sententie judecatoresci, se poteau ocupá de regele, seau se se dè in folosulu altor'a.

g) Dereptulu de opositiune chiaru si cu armele in contr'a regelui, in casulu, candu aceli'a ar' calcá constitutiunea, se modifíca in acestu intielesu: deca regele, filiulu seau sucesorii lui, ar' calcá punctele constitutiunei cuprense in bull'a de auru: atunci Archi-episcopulu dein Strigoniu, se aiba dreptu de a anatemisá pre regele, pre filii, seau pre sucesorii lui in tronu.— Unu dreptu acest'a pentru pacea si ordenea statului, nu mai pucinu periculosu, decâtu dreptulu de opositiune.

h) In urma, certele de dreptu asupr'a posesiuniloru si bunuriloru baserecesci si clericale, se rezervara in competenti'a regelui, si a judecatoriei de Curte. Preutimea se scutesce de tote dările.

Acest'a fú cuprensulu principale, a legiloru date de regele Andreiu II. (prein bull'a de auru), care pana in dilele nostre sierbira de base la tote libertatile si statulu

Barbati Romulu

legitimu' a nobilimei atâtu in Ungari'a, câtu si in Transilvani'a. E de insemnatu, cà in bull'a de auru cu privire la Transilvani'a se face pomenire si de „Terra Vlachorum.“

Favoritii regelui nu incetau nece acum al' abate dela implenirea promisiuniloru sale solene, sî spre acestu scopu, tîesura imparechiari noue in senulu familiei regesci. Induplecara adeca pre al' treilea filiu a regelui, pre Andreiu, cà se cera sî elu pentru sene una provincia spre administrare, sî neimplenindu-i-se cererea intrà cu putere armata in Croati'a, carea erà data fratelui seu Colomanu, dupa ce acest'a pierduse Galiti'a (Halitsch). Totu-si acest'a întreprindere, se pare a nu fi avutu nece unu resultatu, cace fratii se impaciuiira, sî pretendentele Andreiu, capetà administrarea Sirmiului, carea o sî tienù pana la mortea sa, ce urmà curundu dupa aceea.

Dar' intr'aceea promisiunile regesci totu nu se efectuiira, sî apesarile arendatoriloru: Saraceni si Iudei, devenira dein dî in dî mai nesuferibile. Dein asta cauza, Archi-episcopulu dein Strigoniu, Robertu, in contièlegere cu legatulu Papei, carele venise in Ungari'a, pronunçià interdictu asupr'a Ungariei in 1232. Prein acestu interdictu, se oprì cà nece unu preutu sub pena de depunere, se nu cuteze a serbà cultulu divin, nece la curte, nece in tiera, luanduse afora aceli preuti, cari prein privilegia speciali, erau indreptatiti a serbà missa lecta, fora de nece unu sgomotu si fora de trasulu campaneloru (clopoteloru). Asemene, se oprì impartasirea sacramenteloru, luandù-se afora botezulu la prunci, sî sacramentulu Eucharistiei, sî a ungerei dein urma (maslulu), la celi bolnavi de morte. Fia-care preutu numai odata intr' o luna, putea se serbeze missa lecta (liturgia), sî si atunci numai pentru cà se santiesca ostia pentru bolnavii de morte. Person'a regelui erà scosa de sub acestu interdictu, inse Palatinulu tierei, sî alti deregatori inalti de curte, nu fura scosi de sub acest'a anatema. Nece o immormentare, nu se putea face cu preuti. Nece unu crestinu se nu aiba insocire cu Saraceni, pana candu, nu se voru

boteză creștini, și copii de creștini, cari suntu în servitiulu, seau sclavii Saraceniloru, se se libereze.

Acestu interdictu bagă terore generale în țiera. Totuși regelui cu ajutoriulu unoru Prelati, i-sucese a midiloci dela Archi-episcopulu, amânarea executarei acestui interdictu până la serbatori'a S. Ștefanu. Într' aceea se planse regele la Păp'a asupr'a acestei tractari a Archi-episcopului. Păp'a încuviință revocarea interdictului, înse cu aceea condițiune, că regele se închiea o noua convențiune cu preuțimea. Prein acest'a convențiune, regele-si repetî solen'a promisiune, că pre Iudei și Saraceni, i-va delaturá dela tote posturile, și le-va luá tote mulierile, sierbitorii și sclavii creștini. Mai încolò asecurá, că va reintorce veniturele dein venele de sare luate dela baserece, s. a. Iudecatoriele baserecesci, capetara sfera de activitate mai estensa, și preuțimea se scuti de ori ce contributiune. Regele, filii sei, și toti baronii țierei, jurara pre acest'a convențiune.

Multi notabili ai țierei, vedîndu-se espusi pericolului de asi pierde bunurile castigate pre nedreptu în tempulu absentiei regelui, pre candu adeca acela, fû dusu la Palestin'a — chiamara pre imperatulu Germaniei Fridericu II., seau pre ducele de Austri'a, pre Fridericu bataciulu, că se ocupe tronulu regescu. De aci regele Andreiu se incurcă în bataia cu ducele de Austri'a, carea o și portá cu succesu; în 1234 închieá pace și amicitia cu d'ensulu.

Andreiu pierdîndu-si prein morte și pre adou'a socia, în 1235 se casatori a trei'a ora, cu filia Marchgrafului de de Este, Aldobrandinu. Prein acest'a casatoria, escită mare nemulțumire între filii sei; încordarile între tata și filii, ajunsera la unu gradu însemnatu. Înse mortea regelui în 1235 în lun'a lui Noembre, împiedecă eruperea pre facia a acestoru încordari.

Gubernarea regelui Andreiu, în mai multe respecte e demna de însemnatu pentru istori'a Ungariei. Cace sub elu, se decise deplenu lupt'a preuțimei și a nobilimei facia cu puterea și auctoritatea coronei. Prein certele de tron în

famili'a regesca arpadiana, se slabise multu auctoritatea sî poterea regesca. Acest'a debilitare, se semtîse sî mai in ainte (mai alesu sub Emericu), dar' mai tare sub regele Andreiu II. Cace fia-care pretedente de corona dein famili'a regesca, pentru cá se pota capetá tronulu si se se pota sîsu-tiené intr' insulu, intrebuintiá tote midîlocele, cá pre prelatii sî baronii tierעי, celi impunatori prein avere sî demnitati, se-i aiba in partea sa. Spre acestu scopu, i-donà cu bunuri de ale coronei, sî cu privilegia, sî cu modulu acest'a, pana intr' atát'a le crescuse poterea si influenti'a, câtu mai in urma, nu voliau se scia nece de lege, nece de regele, cî numai de arbitriulu loru. Prein urmare, devenira periculosi coronei, periculosi nobilimei mai de diosu, si mai alesu poporului, pre carele lu-asupreau in modu sentîtoriu.

Dara se ne întorcemu atentiunea si la actele cele mai demne de insemnatu a acestui domnitoriu in respectu speciale la patri'a nostra, — Transilvani'a. In 1211, se asiediara calaretii ierosolimitani (ordulu germanu) in tier'a Bârsei. Acesti calareti fiendu in Siri'a forte stremtorati de Saraceni, sî pierdîendu-si posesiunile loru, cautau se se asiedie unde-va in Europ'a, spre a-si continuá sî acolo chiamarea loru, de a-se luptá in contr'a pagânismului, sî de a propagá crestianismulu. Regele Andreiu, se folosi de ocasiune, si-i primi in regatulu seu, donandu-le tier'a Bârsei, cu conditiunea, se apere Transilvani'a in contr'a invasiunei Cumaniloru, cari locueau in Moldavi'a. Dupa ce se reintorse dela espeditiunea intreprensa la Ierusalimu, repeti de nou donatiunea facuta calaretiloru germani, provedîendu-i cu diverse privilegia. Intre aceste, fura sî unele cá aceste: deca in pamentulu daruitu loru s'aru exploatá auru seau argentu: atunci diumetate dein acel'a, se se dè in folosulu fiscului regescu, er' ceea alalta diumetate, se remania in usulu calaretiloru. De cate ori voru trece prein pamentulu Româniloru sî a Secuiloru, se nu platesca nece unu tribut. Se-si pota edificá cetati sî castele cu fortaretia de lemnu pentru aপরার

tierăi, sî se nu fia detori a ospetă pre Voivodulu tierăi, candu va merge la eli. Se fia scutiti de ori ce dăre. Se fia supusi nemidilocitu judecatiei regesci, sî se aiba dreptu a-si alege eli pre judecatorii loru.

Inse Calaretii jerosolimitani, nu avura viatia lunga in tier'a Barsei. Cace dein cause necunoscute venira in certa cu principele de corona, Bel'a, carele dupa aceea capetase sî administrarea Transilvaniei. Acest'a staruindu cu energia, revocarea totororu donatiuniloru regesci celoru superflue, mai alesu a aceloru facute la straini, firesce, cã acest'a revocare se estense sî la pamentulu donatu calaretiloru jerosolimitani. Pre lenga aceea, mai venira noiî ospeti in diferentia sî cu episcopulu Transilvaniei Rainoldu, cace acest'a si-pretendea suprematia spirituale preste densii. Marele magistru a Calaretiloru germani, Hermanu de Salza, unu omu erou sî intieptu, ce e dreptu, midilocise in 1223 dela Pap'a Honoriu III. o bulla, prein carea colonistii germani dein tier'a Bârsei, se supuneau de a dreptulu scaunului Romei, scotiendu-se de sub jurisdictiunea spirituale a Episcopulu de in Transilvani'a. Inse cu tote aceste, Episcopulu nu voliă se recunosca acest'a bulla papale. Elu pronuncia anatema asup'a calaretiloru renitenti. Acestia se plansera de nou la Pap'a. Pap'a dogeni pre episcopu, si-lu insarcinã, se-si revoce anatem'a, si se nu-si aroge nece una jurisdictiune baserecesca preste calaretii jerosolimitani. Totu de o data Pap'a dechiarã prein o alta bulla, cã tier'a Bârsei e proprietatea S. Petru, cã stã nemidilocitu sub scutulu scaunului Apostolicescu, sî in semnu de recunoscerea suprematiei papale, pretense dela calareti, cá pre totu anulu se platesca in folosulu scaunului Apostolicu una marca de argentu.

Acum episcopulu Transilvaniei, se planse la regele pentru vatemarea dreptureloru sale. Acest'a se templ'a tocm'a pre candu Bel'a cu partit'a sa, lucrã dein tote poterile pentru restabilirea si susutienerea puterii regesci. Asia plansorea episcopulu aflã buna primire, sî regele

decretà revocarea donatiuniloru facute calaretiloru germani, precum si a totororu privilegialoru si a prerogativelor date loru. Indesiertu se încercà Pap'a se abata pre Andreiu dela acest'a revocare. Elu remase statoriu in determinatiunea sa, fiendu indemnatu mai alesu de fliulu sî sucesorulu seu Bel'a. De aci calaretii germani se dusera se se lupte in contr'a Prusiloru pagâni.

In 1224 Andreiu prein asîa numitululu decretu Andreanu, dede Sasiloru derepture sî libertati frumose, care pana in dîlele nostre sierbira de base la constitutiunea loru. In urmarea acestui decretu încetà tota împartîrea fundului regescu in Comitate, remanendu singuru numai Comitatulu Sibiului cu dereptu de municipalitate. Totu poporulu sasescu (sî romanescu), dela Orastia pana la Barotu formà unu singuru poporu supusu Comitelui dela Sibiiu. Acestu Comite debuîa se se alega de poporu, si se se intaresca de regele; de unde nemenea nu potea se judece pre acestu poporu de câtu regele sî Comitele respectivu. Elu trebueá se platesca ad lucrum camerae 500 marce de argentu pre anu, sî se dè 50 osteni in tiera, 100 afora de tiera, deca va merge insusi regele la bataia, si numai 50 deca va merge sî va comandá altu supusu al' lui. Sasii capetara libertate de a-si alege preutii sei, sî pre celi alesi, a-i presentá spre intarire, platindu-le diecime sî fiendu-le supusi in tote lucrurile baseresci. Mai incolò, capetara dereptulu de pasiune sî folosirea paduriloru, deimpreama cu Romanii sî Bissenii (cum Valachis et Bissenis punctu 9), scutire de vama in tote intreprinderile loru negutietoresci, sî dereptulu de sare menunta. Nemenea in Comitatulu Sibiului, nu potea cumperá locu nobilitariu, sî nemenea potea se cera dela Maiestatea regale, donarea vre-unui satu, seau a vre unei proprietati acolò.

Precum se vede dein acestu decretu, noii coloni germani nu castigara altu ceva, de catu acele derepture, care le aveau Romanii si Bissenii in pamentulu regescu; sî totu-si eli cu tempu fura atâtu de cercuspecti in favorea loru, câtu

pre vechii locuitori, i-despoliara de tote derepturele ereditate dela strabunii lor. Ér' in dilele nostre Romanii locuitori pre intre densii, pre lenga aceea, cà ajunsera a fi sierbii lor, mai trebuiau inca se platesca decima la preutii sasesci, er' pre a-i sei proprii, se-i lase in manule sortiei celei fatale: cu tote cà ambele aceste natiuni colocuitorie, se bucurara de derepture egale de intru inceputu!!*)

In 1228 Principele de corona Bel'a capetà administrarea Transilvaniei, sî lucrà cu tota energi'a intru revocarea totororu donatiuneloru anti-constitutionalu (dein 1229—1231). Complotulu, ce se tiesuse asupra-i dein asta cauza, nu-lu impiedecà intru nemicu in esecutarea intentiunei sale. Cugetu a nu fi fora de interesu, a aruncà aci si o privire asupra asia numiteloru ordalia; aceste se intrebuintiau in casure, candu despre genuitatea unoru donatiuni, cum si despre alte cause de dreptu, seau si despre vreo crima, se nasceau indoeli, sî acele nu se potea delaturà prein documente seau alte testimonia judecatoresci**). Andreiu II. mori in 1235.

*) In diplom'a Sasiloru punctulu II. se dîce: „Incipiens a Varos usque ad Barolt cum terra Sebus et Daraus unus sit populus.“ Prein „Populus“ aci nu potu se se intielega, decatu toti locuitorii fundului regiu: Blachii sî Bissenii, seau Romanii de impreuna cu Sasii. Toti acestia dara in intielesulu diplomei mentionate, avura derepture egale. Pre in urmare toti debuira se aiba parte egale, nu numai la prerogativele, privilegiale sî bunetatile fundului regiu, ci si la bunurele, veniturele si fundatiunile aceluia. Inse Sasii, pre in politic'a lor cea cercuspecta, si prein favorirea cercustariilor, se redicara preste alte natiuni, si in specie, preste Romani, insusindu-si sie-si eschisivu, atātu deregatoriele mai inalte, cātu si veniturele cele mari publice, pre care cu prejudetiulu Romaniloru, le sciura indebuintiá numai spre scopurele lor egoistice-natiunali.

***) Pentru cà se-ne facemu una idea despre atari Ordalia (Gottes-Urtheile) pentru esemplu, vomu aduce aci in a-ante prob'a cu fieru ardietoriu inrositu:

Deca vre-una cauza de dreptu erà atātu de oscura, cātu averulu ei nu se potea nece de cātu lamurí; atunci se credea a fi